

ВІДГУК

офіційного опонента

на дисертацію Гринчишина Богдана Володимировича

**“Клинок зброя в системі озброєння давньоукраїнського воїна XII – XIV ст.”,
подану на здобуття наукового ступеня доктора історичних наук за
спеціальністю 20.02.22 – Військова історія**

Незважаючи на зростаючу кількість досліджень з військової історії часів Київської Русі та Галицько-Волинської держави, спеціальних робіт, присвячених аналізу клинкової зброї з акцентом на її функціональні особливості, зовсім небагато. А дослідження клинкової зброї на основі комплексного аналізу джерел, в першу чергу збережених екземплярів та речових знахідок в археологічних комплексах, виявлення основних типів, характерних для системи озброєння і порівняння їх з синхронними зразками, прийнятими у європейських лицарських військах дозволяють віднести ці проблеми до маловивчених. Вже це дозволяє віднести тему дисертаційного дослідження до актуальних тем військової історії. Не менш важливим є визначення ступені інтегрованості воїнства Київської Русі та Галицько-Волинської держави у загальноєвропейське мілітарне середовище і його зв'язок з традиціями та ментальністю європейського лицарства, враховуючи важливість саме клинкової зброї саме у лицарському середовищі.

Хронологічні рамки дослідження цілком прийнятні, хоча й, певною мірою, при всій їх умовності, залишаються дискусійними. 1132 р. (смерть Мстислава Володимировича) не можна вважати початком втрати політичної єдності Київської Русі. Як федерація земель-князівств Русь, подібно до Священної Римської імперії ніколи не була політично єдиною, просто окремі потужні особистості такі як Володимир Святославович чи Володимир Мономах добивалися цієї єдності за рахунок власної гегемонії. Київ залишався центром всієї федерації до 1240 р. Верхня межа – 1392 р. (угода в Острові), тобто офіційне визнання анексії Польшею

Галицької частини *королівства Русі* чи Галицько-Волинської держави теж достатньо умовна дата. При всіх цих зауваженнях можна повністю погодитися з автором, що саме на XII–XIV ст. припадає період інтенсивного формування окремих князівств з посиленням місцевих особливостей і різних сферах суспільного життя, економіки і культури, що знайшло свій відбиток у розвитку військової справи.

Не викликають застережень і територіальні межі дослідження, куди автор включив території, на яких простежується формування українського етносу.

Теж саме можна сказати і про методологічну основу дослідження.

Наукова новизна дослідження полягає перш за все у спробі вперше у воєнно-історичній науці на основі широкої джерельної бази, яку становлять описи зразків зброї музейних колекцій, іконографічні та писемні матеріали, здійснене комплексне дослідження в контексті розвитку мілітарної справи на території Київської, Переяславської, Галицької і Волинської земель, включаючи належні до них в той період Перемишльщину, Холмщину, Підляшшя, південну Белзщину та Берестейщину, у зіставленні з мілітарними традиціями сусідніх європейських держав. Важливе значення мають сформований і систематизований автором каталог клинкової зброї (додаток Д). Принципово новими для подібних досліджень є розділи і параграфи присвячені тактичним особливостям ведення бою із застосуванням клинкової зброї, середньовічної техніки бою із застосуванням різних видів клинкової зброї, реконструкції способів підготовки професійних давньоукраїнських воїнів-лицарів, застосування клинкової зброї у контексті розвитку військової справи на давньоукраїнських землях та тактиці ведення бойових операцій. Важливе значення мають також додатки А (Типологія та конструктивні особливості клинкової зброї) та В (Приклади застосування клинкової зброї).

Добре продумана сама структура дослідження, яка визначена зібраною джерельною базою й водночас відображає засноване на глибокому багаторічному дослідженні фехтувальних трактатів та іконографічних матеріалів оригінальним авторським розумінням самого процесу дослідження застосування клинкової зброї.

Особливо ґрунтовно і переконливо викладені матеріали другого та четвертого

розділів. Тексти добре вчитані. Висновки кожного розділу органічно витікають з його змісту. Аргументація переконлива і в цілому дисертантові вдалося повністю розкрити в тексті дисертації всі поставлені у дослідженні завдання.

З більшістю висновків можна погодитися, однак саме формулювання висновків викликає певні застереження. Висновки би мали бути стислішими і чіткішими, що дозволило би уникнути певних непорозумінь загалом і не пов'язаних з тематикою дослідження. Так, погоджуючись, що такий різновид кликової зброї як шабля, з'явився на озброєнні галицько-волинських воїнів раніше ніж західноєвропейських, оскільки цей різновид прийшов від кочового степу, з яким руські князівства стикалися безпосередньо і регулярно, важко погодитися що причиною було простіше їх виробництво і доступність широким верствам населення. Галицькі, волинські чи київські воїни у XII–XIV ст. були не сільськими ополченцями, а переважно кінними лицарями, доспіхи яких дозволяли на рівні витримувати зіткнення із західноєвропейськими лицарями. Сільські ополченці могли виставляти хіба незначні формування лучників. Клинкове озброєння лицарів залежало від його ефективності щодо обладунків противника. Саме тому використання шабель проти кочовиків, чиї обладунки були легшими, визначало їх наявність, а не простіше виробництво. Поки йшло нарощування бронювання, потрібні були і мечі відповідних конструкцій. Зрештою застосована автором методологія Е. Окшотта, та його аналіз знахідок мечів різних типів підтверджують цю тезу. Основні типи мечів, число знахідок які відносяться до XIV ст. найбільше, підтверджують спільні риси із Центральною Європою і ефективність окремих типів проти кольчужної чи пластинчатої броні. Самобутні форми давньоруських шабель явно пов'язані із використанням їх проти кочовиків, які рідко потрапляли на центральноєвропейські терени.

Автор вірно простежив еволюцію протистояння меча і захисного обладунку, звернувши увагу на широке використання на досліджуваних територіях поряд з новими типами пластинчатих та лускоподібних панцирів кольчуг грубого і тонкого плетання, а також комбінації обох типів обладунків, що змушувало переважно

використовувати клинки придатні як до рублячих ударів так і до уколів чи колючих ударів. Автор застосовує термін *колольні удари*, що теж є дещо дискусійним.

Важливим досягненням автора можна вважати і те, що звернув увагу на потенційні можливості різних екземплярів клинкової зброї, зокрема її балансу, пов'язаного з довжиною, загальною вагою та центром ваги, розподілом маси клинка, співвідношенням ваги клинка та руків'я, гармонією центрів удару і точок резонансу. Можна погодитися і з пропонованими реконструкціями підготовки дружинників-лицарів і набуття ними лицарської ментальності.

Можливо, що вартувало звернути більшу увагу на технологічні особливості виготовлення мечів, зокрема потребу у руді спеціального складу, портебі в імпорتنій криці та залученні трофейної та імпортованої зброї саме через брак потрібної руди. Автор лише константував наявність проблеми *харалужних* мечів, не подавши свого ставлення до неї. Теж стосується і згаданої ним майстерні на Райковецькому городищі: що являли собою знайдені там частини меча, чи були вони з місцевого матеріалу і місцевого виробництва, чи не були це просто рештки трофейного чи імпортного меча. З якого матеріалу виготовлялися мечі з п'яти- і тричастинними верхів'ями, які за конструктивними особливостями відносять до східноєвропейських? Для вирішення цієї проблеми потрібні дорогі за вартістю аналізи металу. Чи імпортували на Русь *крицю* або *штаби* з рейнської чи шведської сталі, які використовували місцеві майстри чи вони, подібно до пізніших львівських мечників використовували як заготовки старі трофейні чи імпортні зразки. Поки-що окрім невеличкого родовища біля с. Харалуг на Рівненщині придатних родовищ болотної і озерної руди, з яких би можна було отримати крицю і штаби для виробництва мечів, не знайдено. І ця проблема залишається відкритою.

Напевно обережніше потрібно відноситися до терміну *найманці*. У тексті дисертації автор як приклад наводить вікінгів, але останніх у XII–XIV ст. на Русі вже не було. Угорські, польські чи литовські контингенти були союзниками, а чорні клобуки та половці залучалися князями до своїх усобиць теж радше як союзники. Вони отримували як плату військову здобич (так, коли князь Іван Берладник не

дозволив їм грабувати міста у Пониззі, вони покинули його військо). Правда, ці союзники теж, незалежно від свого статусу, звичайно, впливали на розвиток і застосування озброєння. Від угорців, зокрема, були запозичені такі методи тренувань як військові турніри. Приймаю сторону дисертанта у його полеміці з відомим дослідником М. Котляром щодо побутування таких *igor* у князівсько-боярському середовищі.

Автор опублікував за результатами своїх досліджень 11 статей, в тому числі 6 з них у фахових виданнях, визначених ДАК МОН України. Результати дослідження були оприлюднені у виступах на науково-практичних фахових конференціях із зброєзнавства, воєнної історії, археології і фортифікації.

Підсумовуючи сказане, зазначимо, що дисертація Богдана Гринчишина є фундаментальним дослідженням і безперечно заслуговує високої оцінки. Її неперехідне значення випливає насамперед із систематичного опрацювання головного комплексу писемних та іконографічних джерел і зразків зброї з музейних колекцій, фехтувальних трактатів та історіографії проблеми. Це вперше дало можливість створити вичерпне зіставлення використання клинкової зброї в контексті розвитку військової справи у Київській, Переяславській, Галицькій і Волинській землях у XII–XIV ст. у зіставленні з мілітарними традиціями сусідніх держав.

Зазначені зауваження, частина з яких носить дискусійний характер, не знижують наукової цінності рецензованого дослідження. Дисертаційне дослідження оформлене згідно вимог, запропонованих Державною атестаційною комісією; зміст автореферату й основних положень дисертації є ідентичним. Дисертація Богдана Гринчишина є завершеною працею, в якій отримані нові науково обґрунтовані результати, що в сукупності вирішують важливу для української історичної науки проблему використання клинкової зброї в системі озброєння військ у Київській, Чернігівській, Переяславській, Галицькій і Волинській землях у XII–XIV ст. у зіставленні з мілітарними традиціями сусідніх держав, включаючи і князівства Північно-Східної Русі.

Вважаю, що Богдан Володимирович Гринчишин за дисертаційне дослідження “Клинка зброя в системі озброєння давньоукраїнського війська XII–XIV ст.” заслуговує присудження наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 20.02.22 – Військова історія.

02.12.2016

Доктор історичних наук, професор,
завідувач кафедри історії середніх віків і візантиністики
Львівського національного університету
імені Івана Франка

Л.Войтович

Підпис проф. д.і.н. Л. Войтовича завіряю.

Вчений секретар Львівського національного університету

імені Івана Франка доцент

О.Грабовецька